

<https://kujhs.uokirkuk.edu.iq>

Compound Verbs in the Works Named “Suskunlar, Dîvân-ı Mesâbîh, Kissa Kitabı” (Comparative Evaluation)

Asst.lect. Murtadha S. Najmuldeen

Asst.lect. Sana Kaka Ahmed Salih

Selahattin University

Selahattin University

College of Languages

College of Languages

Department of Turkish Language

Department of Turkish Language

تاريخ القبول : 2024-11-27

تاريخ التعديل 2024-11-26

تاريخ الارسال 2024-11-12

Abstract

Looking at the old periods of Turkish history, Turkish tribes migrated to different regions and countries due to the war that occurred, which caused the language to change. Turkey Turkish, which is in the Oghuz (Southwestern) group of Turkish, has undoubtedly undergone changes in terms of sound and shape throughout the centuries during the historical development of the language. The most obvious features of these are the thickness-thinness, flatness-roundness events, and how much the differences in usage and writing have changed over time are clearly and explicitly seen in works and especially in poems.

We evaluated this study under three headings: First, we examined the article called compound verb in the novel “Suskunlar” by İhsan Oktay Anar, one of the most prominent Turkish novelists and who has a special place in the literary world. Secondly, we examined the study called compound verbs on the “Dîvân-ı Mesâbîh”, which was handled by Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas, about whom not much information is available but who is thought to have lived during the reign of Sultan Murad IV, during the Classical Ottoman Turkish period. Third, we reviewed the language features and examined the compound verbs in the work called “Kissa Kitabı”, which is thought to have been written in the Old Anatolian Turkish period, with its subheadings, sample words and sentences.

Key Words: Compound Verbs, Descriptive Verbs, Verbs of Adequacy, Verbs of Approximation.

الأفعال المركبة في المصنفات المسماة "سوسكونلار، ديوان مصابح، قصة كتابي" (تقييم مقارن)

م.م. سانا كاكه أحمد صالح²

م.م. مرتضى سيف الدين نجم الدين¹

جامعة صلاح الدين

جامعة صلاح الدين

كلية اللغات

كلية اللغات

قسم اللغة التركية

قسم اللغة التركية

ملخص

الأحرف الصوتية الطويلة ووجودها في اللغة التركية، تُعتبر من أهم مواضيع النقاش منذ مُنتصف القرن التاسع عشر، وبالإضافة لما ذكرناه، فإن النصوص التركية التي تم الحصول عليها، نظراً لفروقاتها الأبجدية والإملائية، خلقت جواً تعذر معها كشف الأحرف الصوتية الطويلة في اللغة التركية (الجامعة)، ولكن الدراسات المستفيضة من قبل علماء ومُختصي اللغة التركية، الأتراك منهم وغير الأتراك، أراح اللثام وبشكلٍ قطعي عن وجود الأحرف الصوتية الطويلة في بعض اللهجات التركية منها اللهجة التركمانية (التركمانيّة) ولهجة ياقوت ولهجة حلاج، وعَدَم وجودها في بقية اللهجات التركية وألحانها. وعليه في وقتنا الحاضر، الألحان التركمانية لمركز مدينة كركوك، التي تقع ضمن التركيبة اللغوية لألحان أو الكنات التركمانية العراقية، تُحافظ في بعض كلماتها ذو مقطعين صوتيين على أحرفها الصوتية الطويلة - وفق قاعدتين صوتيتين - مع فقدانها هذه الخاصية أو الميزة الصوتية المهمة، في كلماتها ذو مقاطع صوتية واحدة، ولكن رغم ذلك، هذه الكلمات تستطيع وفق قاعدتين صوتيتين، استعادة خاصيتها أو ميزتها الصوتية المفقودة، ونحن انطلاقاً من هذه الفكرة قررنا اعداد بحثنا التي نتطرق فيها إلى الأحرف الصوتية الطويلة.

الكلمات المفاتيحية: اللغة التركمانية، الأحرف الصوتية الطويلة، ألحان التركمانية لمركز مدينة كركوك.

¹ مدرس مساعد جامعة صلاح الدين ، كلية اللغات ، قسم اللغة التركية.

² مدرس مساعد جامعة صلاح الدين ، كلية اللغات ، قسم اللغة التركية.

**“Suskunlar, Dîvân-ı Mesâbîh, Kıssa Kitabı” Adlı Eserlerde Birleşik Eylemler
(Karşılaştırmalı Değerlendirme)**

Özet

Türk tarihinin eski devirlerine bakarak Türk boylarının ortaya çıkan savaş sebebiyle farklı bölgelere ve ülkelere göç etmişler ki bu da dilin değişimine sebep olmuştur. Türkçe’nin Oğuz (Güneybatı) grubu içerisinde yer alan Türkiye Türkçesi’nin, dilin tarihi gelişimi sürecinde, asırlar boyunca ses ve şekil açısından şüphesiz ki değişikliklere uğramıştır. Bunların en belirgin özellikleri de kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık hadiseleri dönemsel bir zaman içerisinde kullanım ve yazılış farklılıklarını ne kadar değiştiğini eserlerde ve özellikle şiirlerinde açık ve net bir şekilde görülmektedir.

Bu çalışmamızı üç başlık altında değerlendirdik: Birincisi, Türk roman yazarlarının en önde gelen ve edebiyat dünyasında özel bir yere sahip olan İhsan Oktay Anar’ın “Suskunlar” romanında birleşik eylem adlı makaleyi inceledik. İkincisi, hakkında pek fazla bilgi bulunmayan lakin 4. Sultan Murad döneminde yaşadığı tahmin edilen Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas’ın Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde ele aldığı “Dîvân-ı Mesâbîh” üzerine yapılmış birleşik eylemler adlı çalışmayı inceledik. Üçüncüsü ise, dil özelliklerini gözden geçirerek Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazıldığını tahmin edilen “Kıssa Kitabı” adlı eserde birleşik eylemleri alt başlıklarıyla, örnek kelime ve cümleleriyle ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Süreklilik Eylemleri, Tasviri Eylem, Yeterlilik Eylemler, Yaklaşma Eylemleri.

GİRİŞ

Türkçe, dünyadaki en kadim dillerden biridir. Eylemler, Türkçenin çok eski dönemlerinden beri kullanılan iki temel sözcük çeşitinden biri olarak çok farklı yapılar şekillerinde geliştirilmiştir. Türkçe sonndan eklemeli bir dil olduğu için, varlıkların hareketlerini karşılamak için dört yardımcı eylem ve eylem köklerinden yeni eylemler oluşturulmuştur (Yüce, 2022: 3,4).

Türkçede yeni kelimeler oluşturmanın başka bir yolu da birleştirmedir. Bu durum eylemler için de geçerli olacaktır. Bununla beraber, "bileşik fiil" terimi ve yapısı Türkiye Türkçesinde çok tartışılan konulardan biridir. Araştırmacılar, ad ile yardımcı eylem ve eylem ile yardımcı eylem gibi yapıları bileşik eylem olarak tanımlarken, diğer araştırmacılar deyimleri bileşik eylem olarak tanımlar. Bununla birlikte, kimi araştırmacılar, birleşğin her iki bileşeni de fiil olan yapıları bileşik eylem olarak adlandırırlar (Budu, 2020: 81).

Araştırmacıların Birleşik Eylem Hakkındaki Görüşleri:

Bileşik eylem, bir dizi sözcükten oluşan bir gruptur. Sözcük gruplarının temel özellikleri, anlamca bir bütünlük sağlamak ve bir cümle içinde tek kelime olarak görülmektir. Her bileşik eylem, ister iki tarafı fiil ister bir tarafı isim olsun, tek bir kavramı temsil eder (Ercilasun, 2014: 72). Bir ad veya ad soylu bir kelime veya eylem ile birleşen yardımcı eylemler, dilbilgisi yapıları, işlevleri ve anlamları açısından belirli kurallara tabi olmalıdır. M. Özkan, ad veya ad soylu bir sözcük ile yapılan bileşik eylem için, "**ad unsuru önce, yardımcı eylem sonra gelmektedir**" diyor. Bu bileşik eylemlerde ad unsuru esastır. Yardımcı eylemler anlama katkıda bulunmaz diye tanımlamıştır. (Budu, 2020: 82).

Bileşik Eylemin Tasnifi ile İlgili Bazı Görüşler:

Bilal Aktan; bileşik eylemleri bir isimle bir fiilin birleşmesinden oluşanlar bileşik fiiller, isim ile fiil birleşmesinden oluşan (deyimleşmiş) bileşik fiiller, bir ortaç-fiil ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan bileşik eylemler, bir eylem ile yardımcı eylemin birleşmesinden oluşan bileşik eylemler (tasvir eylemleri) olarak dört grupta toplar (Yüce, 2022: 6). Zeynep KORKMAZ ise, ***bileşik eylemleri iki ana başlık altından toplamıştır:*** 1. Temel manasını koruyan veya temel manasını korumakla beraber çeşitli işlevler gören bileşik eylemler. 2. Anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş bileşik eylemler (Yüce, 2022: 7,8).

YÖNTEM

Bu çalışmamız için kaynak taramasını Başvurmuş olduk. Konu hakkında yapılmış makale, kitap, tez gibi çalışmalarından yararlanıp makalemizi zenginleştirmeye çalıştık.

BİRLEŞİK FİİLLER (Karşılaştırma Kısmı):

❖ 1. Bir Ad ile Bir Yardımcı Eylemden Oluşan Birleşik Eylemler İnceleme Kısmı

1. Makalede (İhsan Oktay Anar'ın “Suskunlar” Romanında Birleşik Fiiller)

- **Bir ad unsuru ile yardımcı eylemin birleşmesiyle yapılanlar:** Bir ad ögesi ile beraber yap-, ol-, ét- gibi yardımcı eylemlerin kullanılması ile oluşmaktadır. Bu çeşit bileşik eylemlerin daha fazla yabancı kökenli kelimelerle kullanılır. En işlevsel yardımcı eylemler, “ol-“ ve “ét-“ fiilleridir. Bunlar hariç romanda

kullanılan yardımcı eylemler *bulun-*, *kıl-*, *éyle-*, *yap-* *bul-* yardımcı eylemleridir.

- “*et-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - Ve yarandan düğah makamında **terennüm étti**. (Özbek, 2013: 10).
- “*ol-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - Nitekim hadîs ilmiyle uğraşanlara göre, Peygamber Efendimiz, davulu ve boru şeklindeki çalgı âletlerini kırmakla **emrolunmuştu**.
- “*éyle-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - Ve Yaradan, yedinci günü mübârek kılıp **takdîs éyledi** ve dinlendi.
- “*bul-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - seni kıvrandıran bu acıdan kurtulup **salâh bulacaksın**.
- “*bulun-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - ona ihtârda da **bulundu**.
- “*yap-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - Heybet, ek gelir için bir vakitler de **hüllecilik yapmıştı**.
- “*kıl-*” yardımcı eylemi: Örnekler:
 - Genç imam cemaate **namazı** çok hızlı **kıldırırdı** (Özbek, 2013: 11).
 -

2. Makalede (Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- **ad + yardımcı eylemle kurulan bileşik eylemler: Örnekler:**
 - ***et-* yardımcı eylemi ile kurulanlar:** *helāk ét-*, *hücûm ét-*, *feth ét-*, *ıslâh ét-*, *suâl ét-*, *beyân ét-*.
 - ***eyle-* yardımcı eylemi ile kurulanlar:** *irsâl eyle-*, *îcâb eyle-*, *vasf eyle-*, *teslîm eyle-*. (Akboğa, 2021: 363).
 - ***hem eyle- hem de ét-* yardımcı eylemi ile kurulanlar:** *ķahr eyle-/ét-*, *şehâdet eyle-/ét-*, *nûş eyle-/ét-*, *ibâdet eyle-/ét-*, *ziyâret eyle-/ét-*, *rivâyet eyle-/ét-*.

- *kıl- yardımcı eylemi ile kurulanlar*: *a‘māl kıl-*, *ağū kıl-*, *‘acāb kıl-*, *arī kıl-*, *‘arż kıl-* (Akboğa, 2021: 363).
- *ol- yardımcı fiili ile oluşturulanlar*: *çāker ol-*, *sağ ol-*, *emīn ol-*, *igrāk ol-*, *dellāl ol-* (Akboğa, 2021: 367).

3. Makelede (Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- Yardımcı eylemlerle kurulan bileşik eylem şekli özellikle Arapça, Farsça ve az da olsa Türkçe kökenli kelimeleri eylemleştirmede kullanılan bir şekildir.
- *it- eylemiyle kurulan bileşik eylemler*: *‘aff/ ‘afv it-*, *âğâz it-*, *âh it-*, *‘ahd it-* (Bilal, 2023:119).
- *eyle- eylemiyle kurulan bileşik eylemler*: *‘azâ eyle-*, *âzâd eyle-*, *‘azīm eyle-*, *‘azl eyle-* (Bilal, 2023:121).
- *kıl- eylemiyle kurulan bileşik eylemler*: *‘afv kıl-*, *âğâz kıl-*, *âh kıl-*, *‘ahd ü peymân kıl-* (Bilal, 2023:124).
- *ol- eylemiyle kurulan bileşik eylemler*: *‘âciz ol-*, *âgâh ol-*, *dâstân ol-*, *dost ol-* (Bilal, 2023:126).

Yukarıda bulunan üç makaledeki “**Bir İsim ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Bileşik Fiiller**” konusunu karşılaştırarak kimi yazar da sınırlı, kimi yazar da daha fazla yardımcı fiilleri ele almıştır. Bundan ötürü 2. (*Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller*) ve 3. (*Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller*) makalenin yazarları eski metinlerden konuyla ilgili değerlendirme yaptıkları için daha çok bileşik fiillerle karşılaşır ve bunu kendi makale çalışmalarında detaylı bir şekilde ele almışlar. **Bu konu ile ilgili bazı kaynakların görüşleri:**

Leyla Karahan, bileşik eylem, ad öğresinin art arda gelen yardımcı eylemlerle kurulanlar, eylem öğresinin ardından gelen yardımcı eylemle kurulanlar ve anlam açısından kaynaşmış olanlar olmak üzere üçe ayırmıştır (Karahan, 2010: 36).

❖ Bir Eylem ile Bir Yardımcı Eylemden Oluşan Bileşik Eylemler İnceleme Kısmı

1. Makalede (İhsan Oktay Anar'ın “Suskunlar” Romanında Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Bu bileşik eylemler, ulaç-eylem eki almış bir eylemle tasvir niteliğini taşıyan bir yardımcı eylemin birleşim
- esinden meydana gelirler. Asıl olan eylem başta, yardımcı eylem ise sonda bulunur. Yardımcı eylem, asıl eylemi tasvir (betimlemek) etme vazifesindedir. Yardımcı eylemler -A, -I, -Ip ulaç-eylem ekleriyle asıl eylemlere bağlanmış olurlar. **Türleri:**
- **Yeterlilik eylemleri:** Bu bileşik eylemler, bir eylemin -A ulaç-eylem ekini aldıktan sonra “bil-“ yardımcı eylem ile birleşmesiyle kurulmuş olurlar. Eylemin bildirdiği hareket veya kılışın gerçekleşmesine doğru yeterliliği dile getirir. Bununla beraber tahmini manasını da taşır.
 - Su üstünde yürüyerek **geçebilirsın!**
 - Bu neyden **üfleleyebilir** misin?
- **Süreklilik eylemleri:** Asıl eylemle -A ve -Ip ulaç-eylem eklerinin eklenmesinden sonra “kal-, gel-, dur-“ gibi yardımcı eylemlerin getirilmesiyle kurulur. Eylemin belirli bir zaman içindeki devamlılığını veya bir vaziyetin devam ettiğini bildirir (Özbek, 2013: 13).
 - O esrarengiz sokağa **bakakaldı.**
 - Bir kolunu yukarı açmış **dönüp duruyordu** (Özbek, 2013: 14).
- **Tezlik eylemleri:** -I ulaç-eylem eki almış bir eylemin “-ver” yardımcı eylemi ile birleşmesiyle oluşur. Gerçekleşen eylemin çabukluğunu ifade eder.
 - Bir tokadın sedâsıyla **irkiliverdiler!**
 - Efendi ile göz göze **geliverdi.** (Özbek, 2013: 14).

- **Aslında yardımcı fiil olmayıp tasvir fiili görevinde kullanılan fiillerle kurulanlar:** Bu tür fiiller genelde “*mAyA yelten-, -mAyA başla-, vb.*” kalıplar içerisinde yardımcı eylem olarak kullanılır.
 - Yol boyunca ilerlemeye başladı.
 - Yakalamaya yeltendi. (Özbek, 2013: 15).

2. Makalede (Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Bir tarafı ulaç-eylem olan tasviri eylemler iki farklı eylemin birleşmesiyle bir araya gelirler. Asıl eylem başta, yardımcı eylem ise sonda gelir. Tasvir fiilleri, -A, -I/-U-Ip/-Up ekleriyle kurulan ulaç-eylemlerin yanına “*bil-, ver-, dur-, gel- vs.*” eylemlerinden birinin eklenmesiyle meydana gelir.
Türleri:
- **Yeterlik eylemleri:** Esas eylem -A ulaç-eylem biçiminde *bil-* yardımcı eyleminin eklenmesiyle kurulur. Belirtilen eylemin gerçekleştirilmesinde kabiliyet ve yeterliliğin bulunduğunu bildirir. (Akboğa, 2021: 368-369).
 - Geçilse verāsından anuñ kıramaz çü nān.
- **Uzaklaşma eylemleri:** Esas eylemdeki hareketin ve oluşun uzaklaştığını gösteren eylemlerdir. -A ulaç-eyleminin üzerine *git-* yardımcı eylemin eklenmesiyle kurulurlar.
 - Bir gün ola cümlesini bunda koyup gidesin (Akboğa, 2021: 369).
- **Tezlik eylemleri:** Gerçekleşmiş olan eylemin bir anda, öabul bir şekilde gerçekleştiğini anlatan eylemlerdir. -I/-U ulaç-eylem ekiyle birleşen *ver-* yardımcı eyleminden oluşulagelen yapılardır.
 - Te’hîr édüben katlanuvér eyleme matrût; katlanıvérüp borcını bağışla birazın.
- **Süreklilik eylemleri:** Yapılan işin veya hareketin sürmekte ve devam etmekte olduğunu anlatan bileşik eylem türüdür.
 - Kılagör keşf éde tā Hağ saña rāz. (Akboğa, 2021: 369).

3. Makelede (Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Tasvir eylemlerinin tezlik, yeterlilik, uzaklaşma, süreklilik ve yaklaşma durumlarını anlatan bileşik fiillerdir. **Türleri:**
- **Yeterlik eylemleri:** Cümle örnekleri:
 - Gördiler ki emîrleri tutuldu ve kendüler dahı cevâb **viremezler** kamusı mâlların döküp kaçdılar.
 - Kimini dutup atar gökden yanga kimse karşı **durabilmezdi** anga (Bilal, 2023: 131).
- **Tezlik eylemleri:** Bu tür bileşik fiil, *vir-* yardımcı eylem ile yapılır.
 - Resûl eytdi yâ Bilâl var **qoyuvir** gitsün didi.
- **Süreklilik eylemleri:** Cümle örnekleri:
 - ‘Askerine karşı **saff ve alaylar bağlayup tûrdılar.**
 - Ca‘ferden işidüp âh kılop bir zamân **hayrân olup kaldı.**
 - Pes ol aradan **dönüp geldiler** (Bilal, 2023: 133, 134).
 - Revân olup gitdiler **varup gördiler** kim...
 - Çoklık leşker cem‘ idüp üstimize **gele yorur** (Bilal, 2023: 134, 138).
- **Yaklaşma eylemleri:** Esas eylemin -A ulaş-eylem şekli üzerine yaz- tasvir
- eyleminin getirilmesiyle yapılan eylemlerdir.
 - Cânımı gövdemden **alayazdı** (Bilal, 2023: 138).

Başka kaynaklarca (Tasviri Eylemler):

Banguoğlu’na göre tasvir eylemleri dört gruba ayrılır:

1. Yeterlik eylemleri
2. İvedilik eylemleri
3. Sürek eylemleri
4. Yaklaşık eylemlerinden oluşur (Dündar, 2023: 17).

Bilgegil ise: 1. İktidârî eylemi (Yeterlik eylemi), 2. Ta'cilî eylemi (Tezlik eylemi), 3. İstimrârî eylemi (Sürerlik eylemi), 4. Mukarebe eylemi (Yaklaşma eylemi) (Bilgegil, 1984: 280-282) olmak üzere dörde ayırır.

❖ Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller İnceleme Kısım

1. Makalede (İhsan Oktay Anar'ın “Suskunlar” Romanında Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Bir ya da birden fazla adın bir eylem ile birleşerek öğelerinden birinin veya bütününün asıl manasını kaybedip kalıplaşmasıyla oluşan yapılardır. Bu çeşit bileşik eylemler genellikle deyim haline gelmiştir.
 - kulağını kapıya dayayıp içeriye **kulak verdi** (Özbek, 2013: 15).
 - **Yüreği ağzına geldi.**
 - Eflâtun'a **kol kanat gerdi.** (Özbek, 2013: 16).

2. Makalede (Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Bu tür bileşik eylemler bir ad ve bir yardımcı eylemle oluşurlar fakat eylemden önceki ad unsuru sabit kalmaz, aynı zamanda bir ad grubu biçiminde de kullanılır ve çekim ekleri ile genişletilebilir.
 - gözüni aç-: Faḥr-i ‘âlem hażreti buyurdı aña **gözüni aç.**
 - ḥaber al-: Gizlü a‘mâinden anuñ çünki **aldılar ḥaber.**
 - hidāyet bul-: Biri **hidāyet buluban** kıldı Hüdā’yı ittiḥaz.
 - belini bük-: Harâret **belini büksün** dizinüñ üstüne çöksün (Akboğa, 2021: 372, 373).

3. Makelede (Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- Bu tür bileşik eylemlere yarı yardımcı eylemler olarak adlandırılır (Bilal, 2023: 138).
 - İmâm ‘ahdi üzre ol qaravaşı ağasından **şatun alup** sermâye birkaç...
 - ‘Alî geldi çün anı işitdi **taşra çıkdı** gördi kim leşkeri... (Bilal, 2023: 138).
 - ...görenler **hayrân kalurlardı**.
 - Resûle beyle güstâh **söz söyledüm** didi. (Bilal, 2023: 140-141).

Başka Kaynaklarca: Anlamca Kaynaşmış Birleşik Eylemler

Doğan, Türkçede yardımcı eylemleri incelediği çalışmasında ad + yardımcı eylem kuruluşundaki bileşik eylem yapısında kullanılan yardımcı eylemler görevi adları eylemleştirmek, eylem olarak kullanılmalarını sağlamaktır (Gen Kaya, 2022: 68). Bunlar (yarı yardımcı eylem) olarak da adlandırır (Banguoğlu, 2004, 316).

❖ Bir Tarafı Ortaç-Eylem Bir Tarafı Yardımcı Eylem Olan Birleşik Eylemler (Karmaşık Eylemler) İnceleme Kısım

1. Makalede (İhsan Oktay Anar’ın “Suskunlar” Romanında Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Bu bileşik eylemlerin ad ögesi bir ortaç-eylemden meydana gelir.
Türleri:
- **-mİş ekli ortaç-eylemlerle oluşanlar:** Bu tür bileşik eylemler; tamamlanmış bir durumu ifade ederler. **Örnek:**
 - ...idam az önce Eminönü’nde **infâz edilmiş** olmalıydı.
 - ...adamın yanında **söylemiş** bulunuyordu.

- **-(I)r/-Ar ekli ortaç-eylemlerle oluşanlar:** Bu bileşik eylemler devamlılıkta olan, alışkanlık sağlayan bir eylemi ifade eder. (Özbek, 2013: 12). **Örnek:**
 - O günden sonra **ötmez oldu**.
 - ...çağrının dışarıdan geldiğini **anlar gibi oldu**.
- **-AcAk ekli ortaç-eylemlerle oluşanlar:** Niyet bildiren ve başka kaynaklarda niyet eylemleri olarak da adlandırılan bileşik eylem türüdür. Eylemler, sadece şartlı yan cümle kuruluşlarında kullanılmıştır. **Örnek:**
 - Mahpuslara **sorulacak olursa** her biri bizzat, hile hurda bilmez... (Özbek, 2013: 12).
- **-(I)yor ekli ortaç-eylemlerle oluşanlar:** Bu yapıdaki bileşik eylemlerde **-(I)yor** eki ortaç-eylem görünümündedir. Yakın geçmişte ortaya çıkmış bir oluş ve kılışı ifade eder (Özbek, 2013: 13). **Örnek:**
 - Âsım içerde bir haltlar **karıştırıyor olmalıydı** (Özbek, 2013: 14).

2. Makalede (Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- **Tanım:** Bir tarafı ortaç-eylem bir tarafı yardımcı eylem olan bileşik ortaç-eylemlerin **ol-** yardımcı eylemiyle birleşmesinden oluşan eylemlerdir. **Türleri:**
- **Öncelik eylemleri:** Öncelik vazifesini yüklenmiş olan bileşik eylemler **-mİş ol-** biçiminde kurulurlar. **Örnek:**
 - Seni Hak **kılmış olursa** eger bay; Déye yâ Rab bârî ehlim **bilmiş olaydı** (Akboğa, 2021: 370).
- **Niyet eylemleri:** **-AcAk, -IcI/-UcU, -AsI** ortaç-eylemleri ile yapılırlar. **Örnek:**
 - Yâ kıyâmet **kopıcağ olmaz** bu etvâra salâ; Hilâf-ı şer'e ol dâ'î **olacak olur** ise dër.
- **Alışkanlık eylemleri:** **-AcAk ol-, -IcI/-UcU ol-, -AsI ol-, -msAr ol-** biçiminde kurulurlar. Bir kılışın şu an, gelecekte veyahut da eskiden alışkanlık biçiminde sürdüğünü ya da sürececek olduğunu dile getirirler.

- Ger ben dēdi bir kimseyi dost **eyler olsam** dünyede; Gel bahsi bırak yohsa başa **çıkma**z **ola** ay (Akboğa, 2021: 371).

3. Makelede (Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller)

- Zeynep Korkmaz, karmaşık eylemleri: **öncelik eylemleri** (-mIş ol-), **alışkanlık eylemleri** (-Ir ol-, -mAz ol-), **niyet eylemleri** (-AcAk ol-, -IcI/ ol-, -AsI ol-, -(I)-msAr ol-) olmak üzere üçe gruba ayırmıştır.
- **Öncelik eylemleri:** Örnek:
 - ... bir belâ eyleyem ki ‘âlemde kimse kimseye **itmemiş ola** didi.
- **Alışkanlık eylemleri:** Örnek:
 - ...pes İmâm yine hamle kıldı at ayağından şeyle tozlar kıpırdı ki anları kimse **görmez oldu** (Bilal, 2023: 129).
- **Niyet eylemleri:** Örnek:
 - ...eger ol didügi olur ise ol akrabâmuz cümleten katl olurlar hâl **nice olırs ola** kim anlar dahı imân getürürler.
 - ...o kavm eydür eger biz anga **varmayacak oluruz** (Bilal, 2023: 130).

Başka kaynaklarca (Karmaşık Eylemler):

J. Deny bir kılışı tasvir eden ya da betimleyen bileşik eylemleri **1. Karmaşık eylemler 2. Mürekkep eylemler** biçiminde iki grupta analiz eder. Mürekkep eylemler bir ad ile onun ardından gelen bir eylemden bir araya gelir. Karmaşık eylemler ise; ikincisi yardımcı olarak kullanılan, bir küme şeklindeki eylemlerdir (Ergönenç Akbaba, 2007: 86).

Sonuç

Eski Türkçeden bu yana birleşik eylemlerin kullanım biçimleri çok yaygın bir şekilde eski metinlerde ve yeni (roman, hikaye) eserlerde kullanılmıştır. İncelemiş olduğumuz makalelerde birleşik eylemlerin türleri genellikle ele alınmış ve detaylı bir şekilde örnek kelime ve cümleler verilmiştir. Yaptığımız değerlendirme sonucunu tek tek ele almayı uygun gördük. Çıkardığımız önemli noktalar aşağıdakilerden ibarettir:

1. Hususi olarak yabancı kökenli kelimeleri bir eylem haline getirmek için birleşik eylemlerden yararlanılmıştır.
2. Kavramsal olarak “Birleşik eylem” için farklı terimler kullanılmıştır. **“bileşik eylem”, “birleşik eylem”, fiil birleşmeleri, katmerli fiil, karmaşık fiil, fiil öbeği, fiillik”** vs...
3. **“Dîvân-ı Mesâbîh”** adlı klasik Osmanlı dönemine dayandığı için yazar kelimeleri analiz yaparken transkripsiyon harflerini kullanmış ve özellikle o dönemle mahsus olan kapalı “é” harfinin metinde kullanımını açıkça görülmektedir.
4. Bütün çalışmaları dört grup halinde inceledik. Bunlar: 1. *Bir Ad ile Bir Yardımcı Eylemden Oluşan Birleşik Eylemler*, 2. *Bir Eylem ile Bir Yardımcı Eylemden Oluşan Birleşik Eylemler*, 3. *Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Eylemler*, 4. *Bir Yanı Sıfat-Eylem Bir yanı Yardımcı Eylem Olan Birleşik Eylemler (Karmaşık Eylemler)*dir.
5. **“Bir Ad ile Bir Yardımcı Eylemden Oluşan Birleşik Eylemeler”** konusunu karşılaştırırken kimi araştırmacı sınırlı, kimisi de daha fazla yardımcı eylemlerin kullanımına yer vermiştir. Bu sebeplerden biri 2. **(Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller)** ve 3. **(Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller)** makalenin yazarları eski metinlerden konuyla ilgili değerlendirme yaptıkları için araştırma metninde daha çok birleşik eylemlerle karşılaşır ve bunu kendi makale çalışmalarında detaylı bir şekilde ele almışlar.

6. -(y)A, -(y)I, -(y)Ip gibi zarf-fiil eklerini kullanarak Yardımcı fiiller asıl fiillere bağlanırlar. Bu birleşik eylemlerde “ver-, al-, çalış-“ gibi eylemler de, “-mAyA başla-, -mAk iste-, -mAyA çalış-“ kalıpları içinde yardımcı eylem olarak görev yapabilir. Burada özellikle yeterlilik, süreklilik, tezlik ve yaklaşma yardımcı eylem şekillerinden yararlanılmaktadır. Bazı kaynak-larda bu tür birleşik eylemler (**tasviri eylemler**) olarak da bilinmektedir.
7. Verilen bazı örnek kelimelerde **kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık** açısın-dan uyumsuzluk söz konusudur. Bunun Eski Türkçe’nin en belirgin özelliği ünlü harfler bakımından yazılışta ve telaffuzda uyumluluk sağlanmamak-tadır. Buna Eski Anadolu Türkçe ve Osmanlı Türkçesi de dahildir.
8. Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik eylemlerde dikkat çekilden en önemli özelliklerden biri, bir adın bir eylemle bağlanmasıyla birlikte deyimisel bir anlamın oluşturmasıdır. Bazı yazarlar bunu (**yarı yardımcı eylemler**) olarak adlandırmaktalar.
9. Metinlerdeki en işlek yardımcı fiiller *et-, ol-, yap-, eyle-*’dir. Ama en çok kullanılan yardımcı eylemler *et-* ve *ol-* gibi eylemlerdir.
10. Ayrıca birleşik eylem oluşturmak için eylemsilerin türlerinden biri olan sıfat-eylem (ortaç) eklerinden de faydalanılmıştır. Bazı yazarlar ek çeşitle-rine isim vererek oluşturduğu eylemlere (öncelik eylemleri, niyet eylemleri, alışkanlık eylemleri) olarak kaleme almış. Bazı yazarlar ise eki olduğu gibi tür olarak göstermiştir.

Kaynakça

Akboğa, G. (2021), Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı (25).

Banguoğlu, T. (2004), Türkçe'nin Grameri, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilal, Zana J. (2023), Kıssa Kitabı Adlı Eserde Birleşik Fiiller, **Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (TÜDAD)**, Cilt: 6, Sayı: (3).

Bilgegil, M. K. (1984), Türkçe Dilbilgisi, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Budu, M. (2020), Kısasü'l-Enbiyaya Tercümesinde Birleşik Fiiller I, **SUTAD dergisi**, Sayı (50).

Dündar, Ayşe Nur S. (2023), Kütahya ve Yöresi Ağzlarında Tasvir Fiillerinin Kullanımı Üzerine Notlar, **Akademik Sosyal Araştırmalar (Asya Studies)**, Sayı: 3.

Ercilasun, Ahmet. B. (2014), Kutadgu Bilig Grameri (Fiil), Ankara, Akçağ Yayınları.

Ergönenç Akbaba, D. (2007), Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller, **Dil Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 1.

Gen Kaya, S. (2022), Türkçe Sözlük'te at- Fiiliyle Kurulan Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: (26).

Karahan, L. (2010), Türkçede Söz Dizimi, Ankara, Akçağ Yayınları.

Mohammed Ali Shareef (2023); “Kerküklü (Nevres, Bedrî ve Örfî) Divan Şairlerinin Gazellerinde Aruz İşlemlerinin Kullanımı”, *Kirkuk University Journal-Humanity Studies*, Kerkük, Cilt 7, Sayı 1.

Özbek, Emin E. (2013), İhsan Oktay Anar'ın “Suskunlar” Romanında Birleşik Fiiller, **AKAD dergisi**, Cilt: 1, Sayı: (2).

Rawyar Abbas Jaafar al-Jabbari (2024); “Orhan Veli Kanık’ın Montör Sabri Adlı Şiiri Üzerine Bir Çözümleme”, Kirkuk University Journal-Humanity Studies, Kerkük, Sayı 1, Cilt 19.

Yüce, H. (2022), Ahmed-i Dâî'nin Çengname'sinde Birleşik Fiiller, Kayseri, Kayseri Üniversitesi (Yüksek lisans tezi).